УДК: 821.163.41:929 Pekić B.
DOI: https://doi.org/10.18485/srpske_studije.2025.16.9
Рад примљен: 7. маја 2025.
Рад прихваћен: 19. маја 2025.

МА Драгољуб Мандић
историчар, Београд
dragoljub.mandic997@gmail.com
ORCID: 0009-0009-5655-935X

„БУДИМО ЉУДИ, СРБИ И ГРАЂАНИ": СКИЦА ПОЛИТИЧКОГ ПРОФИЛА БОРИСЛАВА ПЕКИЋА

Апстракт: Познати српски књижевник Борислав Пекић се током читавог живота бавио политиком. Међутим, Пекићев политички ангажман, који је трајао од гимназијских дана па све до самог краја живота, с разлогом је остао у сенци његовог књижевног стваралаштва, због чега је велики број његових потоњих интерпретација углавном био непрецизан или потпуно погрешан. Стога је циљ овог рада да анализира и представи кључне црте Пекићевог политичког опредељења током различитих периода његовог живота, почев од илегалне антикомунистичке организације Савез демократске омладине Југославије па до Демократске странке и обновљеног вишестраначја у Србији. Рад је настао на основу извора у виду пишчеве заоставштине, архивске грађе, сведочанстава савременика и штампе, као и релевантне историографске литературе.

Кључне речи: Борислав Пекић, антикомунизам, демократија, Савез демократске омладине Југославије, Демократска странка, Југославија, Србија.

***

Увод

Када је далеке 1922. године писао о књизи *Историја социјализма у Србији*, Слободан Јовановић је приметио једну занимљиву ствар везану за рецепцију лика и дела Светозара Марковића: „Марковић и данас још има великих поштовалаца; интересантно је да га сваки од њих приказује са

друге стране и дотерује према своме личном укусу."[1] Читав век касније, на исти начин би се могло говорити и о Бориславу Пекићу.[2] Наиме, као великан српске књижевности и човек од огромног угледа, Пекић је након смрти био присвајан од стране различитих адреса на основу националне, идеолошке и страначке припадности. У том контексту, углавном доминирају тенденције да се Пекић прикаже као интелектуалац, пре свега грађанске и демократске оријентације, при чему се његово снажно национално осећање истовремено релативизовало или чак потпуно прећуткивало. Са таквом праксом се почело још деведесетих и раних двехиљадитих година, па је још Сабрина Рамет у својој утицајној књизи *Балкански Бабилон* тврдила да су Борислав Пекић и Данило Киш путем својих књига слали антинационалистичке поруке које пак нису имале довољно дејство на српско друштво. Када је реч о њеној тврдњи да се *Ходочашће Арсенија Његована* може посматрати и као „алегоријска критика свих облика похлепе, *укључујући и иредентизам* [италик С. Р.]", Борис Булатовић је указао да заиста ради о „беспримерно идеологизованом читању" овог Пекићевог романа.[3] Потом се 2007. године десило да Пекићев роман *Атлантида* буде сврстан у едицију „Савремени црногорски роман", што је у извесној мери била последица манипулација Пекићевим односом према српству као националном идентитету и црногорству као његовом саставном делу.[4] У стварности, Пекић са засебном

1 С. Јовановић, *Из историје и књижевности I*, Београд, 1991, 421.

2 Борислав Пекић, један од најзначајнијих српских писаца 20. века, рођен је 4. фебруара 1930. године у Подгорици. Детињство је провео у Подгорици, Новом Бечеју, Мркоњић Граду, Книну, Цетињу и Бавништу. После Другог светског рата прелази у Београд где 1948. бива ухапшен и осуђен на затворску казну због оснивања илегалне организације Савеза демократске омладине Југославије. Године 1965. објављује први роман *Време чуда*, док за други роман *Ходочашће Арсенија Његована* (1970) добија престижну НИН-ову награду за роман године. Наредне године се сели у Лондон где је написао већину својих дела, укључујући *Златно руно* у седам томова (1978 – 1986) и *Беснило* (1983). По повратку у Београд постаје дописни члан САНУ и придружује се српским интелектуалним круговима који су били критички настројени према тадашњем комунистичком режиму. Године 1989. постаје један од оснивача и потпредседник Демократске странке. Почетком 1992. се вратио у Лондон, где је након тешке болести преминуо 2. јула исте године. Сахрањен је у Алеји заслужних грађана у Београду. Више у: С. Цветковић, *Борислав Пекић: живот бунтовника*, Београд, 2020.

3 Б. Булатовић, *Оклеветана књижевност: идеолошки аспекти у критичком сагледавању српске књижевности и културе крајем 20. и почетком 21. века*, Нови Сад, 2017, 418.

4 *Otimanje o pisce*, Politika, 3. mart 2007, https://www.politika.rs/sr/clanak/22789/Otimanje-o-pisce?fbclid=IwAR0BkjKpDjn6dBpSE6t1toc4_EGugFh-LB_PU5gli5H_qCk9XZf5dk93Tp8 (приступљено 10. 3. 2025).

црногорском књижевношћу није имао додирних тачака, јер је себе, као „Србин из прека", сматрао искључиво српским писцем.[5]

Поред тога, у Србији се у последње време неколико политичких странака на различите начине позивало на Пекића. Међутим, уместо да његово име постане једна од ретких тачака спајања, углавном су преовладавали сукоби и препуцавања, чиме је бивао оскрнављен сваки догађај који је приређен у Пекићеву част, попут подизања споменика на Цветном тргу у Београду.[6] Ипак, најпознатији пример злоупотребе Пекићевог лика и дела свакако јесте рекламни спот амбасаде Сједињених Америчких Држава у Србији, у којем се Пекићу приписују речи бившег нацисте Конрада Рутковског, главног јунака његовог романа *Како упокојити вампира*: „Треба гледати право. Јер да се хтело гледати иза себе, добили бисмо очи на потиљку. Треба љубити земљу деце своје, а не дедова својих. Јер част неће зависити од тога одакле долазимо, него куда идемо." Имајући у виду временски и политички контекст у којима се реклама појавила, многи аутори су констатовали да је овај цитат злоупотребљен, као порука српском народу да се постојеће стање на Косову и Метохији мора прихватити као неминовност.[7] Супротно томе, Пекић је сматрао да је Косово „неразлучиви део" Србије, због чега је заговарао укидање политичке и територијалне аутономије, уз гаранцију свих људских и грађанских права за албанску мањину.[8]

Последњи у низу сличних догађаја десио се у новембру 2021. године, када је оскрнављен мурал са Пекићевим ликом у Цетињској улици у Београду. Преко његовог лица тада је осванuо натпис „смрт четницима".[9] Овај инцидент не само да је показао колико је Пекић, као тема, и даље акутелан, већ је указао и на то колико непознаница о његовом лику и делу постоји. То се нарочито односи на Пекићево политичко опредељење, које ћемо покушати да реконструишемо у редовима који следе. У првом делу рада

5 B. Pekić, *Zlatno doba dijaloga,* prir. Lj. i A. Pekić, Beograd, 2012, 504–505.

6 *Otkriven spomenik Borislavu Pekiću*, N1, 2. mart 2016, https://n1info.rs/vesti/a139483-spomenik-borislavu-pekicu-na-cvetnom-trgu/ (приступљено 10. 3. 2025).

7 *Šta je cilj kampanje „Vi ste svet" ambasade SAD*, Novi Standard, 9. decembar 2020, https://standard.rs/2020/12/09/i-smolovic-sta-je-cilj-kampanje-vi-ste-svet-ambasade-sad (приступљено 10. 3. 2025).

8 Више у: Д. Мандић, *„Косовски проблем су створили комунисти": Борислав Пекић и косовско питање*, Ми и други кроз визуру Косова и Метохије, тематски зборник научних радова. Књ. 3, Историја и етнологија, ур. Д. Велојић, Ј. Симијановић, Приштина–Лепосавић, 2024, 203–214.

9 *Mural Borislavu Pekiću oskrnavljen natpisom „smrt četnicima"*, Novi Standard, 17. novembar 2021, https://standard.rs/2021/11/17/mural-borislavu-pekicu-oskrnavljen-natpisom-smrt-cetnicima (приступљено 10. 3. 2025).

ћемо анализирати период Пекићеве младости, када је био оснивач и лидер илегалне организације Савез демократске омладине Југославије. Након тога ћемо пажњу посветити периоду у којем је деловао као ангажовани интелектуалац, почев од *Предлога за размишљање* и студентске побуне 1968, па до косовског питања средином осамдесетих година. Завршни део рада се односи на политичке ставове Борислава Пекића у време обнављања и првих година вишепартијског система у Србији.

Контрареволуционар

Снажно антикомунистичко и демократско осећање чинило је основу Пекићевог политичког опредељења већ од самог почетка. Долазак комуниста на власт је у једном каснијем есеју описао као „националну и личну трагедију првог реда", док је у једном интервјуу објаснио да је тај догађај за њега био „продужетак ропства", тј. немачке окупације.[10] Пошто је потицао из типичне грађанске породице, за Пекића је „крик 'Долазе партизани!'" звучао „исто онако злокобно као што је у ушима некадашњих Европљана морао одјекивати крик: 'Долазе Хуни!'".[11] Суочен са револуционарним терором који је подразумевао хапшења, убиства и одузимање имовине, грађански слој је могао или да пружи отпор или да истрпи сваку неправду по цену интеграције унутар поретка који је градила нова комунистичка власт. У таквим околностима је долазило до раздора унутар многих грађанских породица. Родитељи, а нарочито мајке, вођени одговорношћу према породици, тежили су прилагођавању новим околностима, ма колико оне биле неповољне. Насупрот њима, деца су много теже подносила жиг свог порекла и губитак привилегија које су раније уживала.[12] Стога је добар део српске грађанске омладине одлучио да пружи отпор, без обзира на изгледе за успех. Међу њима је био и Борислав Пекић, који је одмах по ослобођењу почео да делује против нових власти, најпре тако што је писао и растурао пароле антикомунистичке садржине, да би у лето 1948. формирао илегалну организацију Савез демократске омладине Југославије – СДОЈ.[13]

10 В. Pekić, *Sentimentalna povest Britanskog carstva*, Beograd, 1993, 15; isti, *Zlatno doba dijaloga*, 405.

11 Isti, *Godine koje su pojeli skakavci: uspomene iz zatvora ili Antropopeja (1948–1954). Knj. 2,* Beograd, 2021, 60.

12 Н. Милићевић, *Југословенска власт и српско грађанство 1944–1950*, Београд, 2009, 461–462; иста, *Приватни живот грађанске породице после 1945.*, Приватни живот код Срба у двадесетом веку, прир. М. Ристовић, Београд, 2007, 449–452.

13 На ову тему највише је до сада писао Богдан Ракић са Универзитета у Чикагу. Поред интердисциплинарности, његови радови су значајни и због тога што је имао увид

Како пише Богдан Ракић, „само име организације индиректно указује на један од њених основних политичких циљева: демократска усмерења СДОЈ-а супротстављена су комунистичкој оријентацији СКОЈ-а".[14] Председник ове организације Слободан Јеремић је 7. августа 1948. написао програм у којем је стајало да су демократски принципи „уздрмани" у послератној Југославији, те да народ „осећа ту неприродну везу са међународним комунизмом као нешто туђе". Комунизам је дефинисан као ауторитарни покрет који заробљава човека, „и то највише интелектуално". Поред тога, СДОЈ је био против колективизације села и наставка експлоатације радничке класе под комунистичким паролама. Циљ њихове борбе – идеолошке и оружане – био је рушење комунизма „на свим секторима друштвеног и политичког живота, не ради тога да би се једна диктатура заменила другом, већ да би идеји комунизма супротставили идеју демократије". Оно што треба истаћи јесте да рушење комунизма није нужно подразумевало обнову монархије, јер су се чланови СДОЈ-а декларисали као републиканци, док је Пекић касније описивао себе као „десног социјалдемократу". Када је реч о статуту који је Пекић као политички секретар написао нешто пре Јеремићевог Програма, он је одредио циљеве и структуру организације, као и права и дужности њених чланова. Статут је обарање комунизма и обнову демократије поставио као главни циљ организације, док је њен члан могао бити сваки „поштени антикомуниста", који је спреман за „идеолошку и оружану борбу против комунизма", као и да „стално буде у додиру са антикомунистичком омладином, васпитавајући је у духу СДОЈ-а и њене идеологије". Када је касније дошло до њиховог хапшења, помињање оружане борбе је Пекићу и Јеремићу донело много проблема. На томе се посебно инсистирало током истраге и суђења, да би на крају утицало и на казне које су им биле изречене.[15]

Као што видимо, Пекићева борба за демократију у овом периоду је подразумевала и радикалне облике борбе. Међутим, „оштрицу његовог дотадашњег радикализма", како је писао Ракић, отупела је петогодишња робија коју је издржао у Сремској Митровици и Нишу.[16] Стога је Пекић, по изласку

у део пишчеве заоставштине која и даље није објављена. Више у: В. Rakić, *„Ja sam svojim ranim radovima hteo da udavim jednu revoluciju": Borislav Pekić 1946–1948*, Anali Borislava Pekića 1 (2004), 107–142; isti, *„Ja sam svojim ranim radovima hteo da udavim jednu revoluciju": oslobođenje i prve poratne godine, jesen 1944/ljeto 1946*, Anali Borislava Pekića 4 (2007), 199–250.

14 В. Rakić, *„Ja sam svojim ranim radovima hteo da udavim jednu revoluciju": Borislav Pekić 1946–1948*, 125.

15 *Isto*, 125–127; В. Pekić, *Godine koje su pojeli skakavci: uspomene iz Zatvora ili Antropopeja (1948–1954). Knj. 3*, Beograd, 2022, 106–109; isti, *Zlatno doba dijaloga*, 227.

16 Поред три тома Пекићевих мемоара *Године које су појели скакавци*, о његовим

на слободу, своју борбу против режима наставио на интелектуалном пољу, о чему сведоче његове дневничке белешке из тог периода. Према мишљењу политиколога Саше Гајића, Пекић је у тим записима исказао неконформизам и спремност контрирања владајућој струји по цену сопственог жртвовања. Иако је од изласка из затвора прошло мало времена, комунизам је критиковао без мржње и острашћености, која би у датим околностима била сасвим разумљива. Са друге стране, одмерност није пореметила чврстину његових ставова. Пекић није гајио илузије попут многих мислилаца, који су тражили раскораке између марксистичке теорије и њених отелотворења, покушавајући на тај начин да аболирају Маркса и Енгелса од тоталитарне праксе. Напротив, Пекић је био уверен да марксистичка идеологија своје исходиште има у Гулагу. Оно што би, такође, ваљало нагласити јесте важност односа између морала и политике. Наиме, Пекић је са моралног становишта политички промишљао и планирао да делује: „Политика је јавни морал. Морал је приватна политика." Борио се против гурања морала у приватну сферу, као и против политике која је од времена Макијавелија и Лојоле па до његовог доба функционисала на исти начин. Коначно, Пекић је у наведеним списима покушао да формулише сопствену политичку доктрину, која би требало да наступи после комунизма и отклони сву његову штету, али и друштвене узроке. Назив тог поретка јесте „аристократска олигархија", при чему олигархија није подразумевала изоловану елиту, већ изабраност на основу позитивне селекције. Ова доктрина је била блиска платонистичким теоријама и представљала је модификацију демократског парламентаризма. Иако свестан удаљености од историјске реалности, Пекић је покушавао да се одмакне од теорије предлажући конкретне кораке: решавање аграрног питања по угледу на Данску, денационализацију свих нестратешких предузећа, привремено одузимање права гласа марксистима и друго. Неколико деценија касније, када се буде укључио у обнову вишестраначја, већину ових идеја неће ни покушати да оствари. Међутим, многа од ових начела, пре свега антикомунизам и привржености моралу, и у наредним деценијама ће представљати кључне одлике политичког профила Борислава Пекића.[17]

затворским данима је, такође, највише писао Богдан Ракић. Више у: B. Rakić, *„Da je na mesto sudije i dogmate Elezovića sedeo filosof i skeptik Thomas Hobbes jednako bismo prošli": suđenje i odlazak na robiju*, Anali Borislava Pekića 2 (2005), 159–188; isti, *„Vrata dokaza koga si tražio otvorena su za tebe": Zatvor u Sremskoj Mitrovici, avgust 1949. – juli 1950.*, Anali Borislava Pekića 3 (2006), 155–190; isti, *„Život koji ima svuda svoju širinu, tek kada je izgubi stiče prava da se spušta u dubinu": zatvor u Nišu, juli 1950. – decembar 1953.*, Anali Borislava Pekića 5 (2008), 157–220.

17 С. Гајић, *Политичка мисао Борислава Пекића*, Морал и демократија, прир. М. Вучинић, Београд, 2008, 155–163.

Ангажовани интелектуалац

Почетком 1967. године дошло је до заоштравања међунационалних односа у Југославији. Група хрватских интелектуалаца одбацила је Новосадски договор о јединственом језику из 1954. и 15. марта усвојила *Декларацију о називу и положају хрватског књижевног језика*. *Декларација* је два дана касније објављена у штампи, а подржале су је све важније хрватске културне институције, на челу са Матицом хрватском и Друштвом књижевника Хрватске, а велику улогу у њеном усвајању имао је Мирослав Крлежа. Поред одбацивања и раздвајања српскохрватског на посебне језике, овај документ је довео у питање и положај српског народа у Хрватској и најавио „хрватско пролеће", јер је хрватско руководство знало за његово припремање. У одсуству реакција хрватског и српског руководства, које се држало политике да „свако очисти своје двориште", на *Декларацију* су реаговали српски књижевници, углавном они из Издавачке куће „Просвета", који су 19. марта потписали документ који је касније добио назив *Предлог за размишљање*. Поред Борислава Михајловића Михиза, Антонија Исаковића, Матије Бећковића и Ивана В. Лалића, међу потписницима се нашло и име Борислава Пекића, који је на књижевну сцену закорачио две године раније са романом *Време чуда*.[18] Поред тога, Пекић је крајем шездесетих био веома близак кругу интелектуалаца који су на разне начине критиковали однос режима према српском народу, нарочито према оном делу који је живео изван СР Србије. То се показало и у случају када је донета одлука о рушењу Његошеве капеле, на чијем месту је планирано да се подигне маузолеј, према пројекту Ивана Мештровића. Тада је ова „националистичка група, а нарочито Дејан Медаковић", припремала тзв. „белу књигу" под насловом *Сумрак Ловћена*, која ће изаћи 1971. у двоброју часописа *Уметност*.[19] Поред тога што је био близак са наведеним кругом интелектуалаца, Пекић је и сам износио рђаво мишљење о Мештровићевом маузолеју, о чему сведочи писмо које је 1976. упутио Драгославу Михаиловићу: „Овога путам планирам и један пут на југ, да обиђем Црну Гору и да видим како изгледа онај асирски споменик на Ловћену."[20]

Улога овог интелектуалног круга, а самим тим и Пекића, посебно је занимљива када је реч о студентским протестима који су у Београду избили 3.

18 С. Селинић, *Србија и језички сукоб у Југославији 1967*, Београд, 2017, 96–144.

19 Архив Југославије, 837, Кабинет председника Републике II-5-д/80, Оцена деловања унутрашњег непријатеља и страних обавештајних служби у СР Србији, II Процена делатности унутрашњег непријатеља, 11–12.

20 B. Pekić, *Korespondencija kao život. 1, Prepiska sa prijateljima (1965–1990)*, prir. Lj. Pekić, Beograd, 2011, 286.

јуна 1968. године. Према извештају Службе државне безбедности, Борислав Пекић је тих дана био праћен као део „националистичко-шовинистичке" групе интелектуалаца као што су Добрица Ћосић, Дејан Медаковић, Михиз и други, којима је импутирано да су „део Ранковићеве завереничке групе" и да студентским протестима желе да наметну националистичко становиште.[21] Дуго година касније, Пекић је у интервјуима потврдио припадност наведеној групацији чије је учешће „оцењено као покушај деснице да заплете ствари".[22] Сматрао је да је полиција исправно оценила његове мотиве, јер је заиста желео да демонстрације искористи за „своје десне циљеве". Наиме, Пекић је подржавао студентски покрет пошто није одолео његовом романтизму, али му идеолошки није припадао због левичарске обојености.[23] Када је 3. јуна отишао на Филозофски факултет, Пекић није могао остати равнодушан према ономе што је тамо видео: „Призор у унутрашњем дворишту је импресиван. Подсећа на Конвент у време Француске револуције. Говори се много и јасно. Захтева се такође много, али мање јасно."[24] И поред почетног одобравања, Пекић је врло брзо изгубио очекивања од крајњег исхода протеста, али је наставио да их посећује до самог краја. Разлог је био професионалне природе, јер је тада био део редакције *Књижевних новина*, које су редовно штампале саопштења Акционог одбора.[25]

Након што се у априлу 1971. преселио у Лондон, Борислав Пекић се није превише оглашавао поводом политичких дешавања у Југославији. Изузетак је једино представљала одбрана људских и уметничких слобода, па је тако 1974. стао у заштиту књижевника Ивана Ивановића, против кога се тада водио судски процес због романа *Црвени краљ*.[26] Када је 1984. дошло до хапшења и суђења Војиславу Шешељу због необјављеног писаног материјала, Пекић је у својим дневницима записао да је суђење Шешељу са „правног становишта – неодрживо, са моралног становишта – катастрофално, а са политичког становишта – приглупо". Иако је Шешељ у инкриминисаном

21 С. Селинић, *1968. и југословенски писци: језички сукоб, демонстрације студената и спољнополитички избори*, Право на побуну '68. код нас и у свету: зборник радова са научног скупа одржаног 4. јуна 2018. године, ур. Љ. Димић, В. Г. Павловић, Београд, 2021, 206–209; R. Vučetić, *Monopol na istinu: partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka,* Beograd, 2016, 256–257.

22 В. Pekić, *Zlatno doba dijaloga*, 390.

23 *Isto*, 404.

24 Isti, *Tamo gde loze plaču: eseji, dnevnici,* prir. Lj. i A. Pekić, Beograd, 2014, 418–419.

25 Isti, *Zlatno doba dijaloga*, 479.

26 Isti, *Korespondencija kao život. 6, Prepiska s prijateljima i saradnicima*, prir. Lj. i A. Pekić, Beograd, 2019, 362–363.

материјалу заступао одређене леве идеје, Пекић је према његовој храбрости исказивао симпатије, а процес који је против њега вођен подсећао га је на сопствени.[27]

У политичка дешавања се интензивније укључио средином осамдесетих, када је почео да живи на релацији Лондон–Београд. У фокусу српске критичке интелигенције тада се увелико налазило национално питање, пре свега положај Срба на Косову који се током осамдесетих погоршавао.[28] У таквим околностима Пекић је потписао апел који је Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања упутио 21. јануара 1986. године Скупштинама СФРЈ и СР Србије. На тај начин се супротставио политичкој кампањи против „петиције 2016", захтевајући притом редефинисање односа између САП Косово и СР Србије, односно СФРЈ, без чега је „јасно да геноцид на Косову не може бити сузбијан". У апелу се, између осталог, захтевало од власти да престане са прећутним одобравањем албанског терора над косовским Србима, те да демократским реформама успостави чврст правни поредак, као и једнака права и сигурност за све грађане Југославије.[29]

Након што се на политичкој сцени Србије појавио Слободан Милошевић, Пекић је био један од ретких критичких интелектуалаца који је према њему имао резервисан став, али је, упркос томе, подржавао редифиницију односа између Србије и њених покрајина, што се може приметити у *Писмима из Лондона* која је у то време читао на радију ВВС. У писму под насловом *Срби и четири енглеске заблуде*, Пекић је говорио о томе како Енглези одбијају да поверују да се на Косову дешавају прогони над Србима, због чега је енглеској јавности била заступљена „логична претпоставка да Срби тероришу Албанце".[30] У писму под насловом *Српска уставна зима и енглеско зимско лето*, Пекић отворено критикује Устав из 1974. године, сматрајући да је од Југославије направио оно „што нипошто не треба да буде". Не би ли читав проблем приближио просечном Енглезу, Пекић је покушао да објасни како би Велика Британија изгледала да се налази у позицији у којој је СР Србија: „Посланици Шкотске седели би у парламенту Енглеске и одлучивали о њеној судбини, али посланици Енглеске не би седели у скупштини Шкотске и решавали њену судбину. Велшани би кројили капу Енглезима, али не и обрнуто." У наставку Пекић објашњава да су Војводина и Косово формално

27 Isti, *Život na ledu. 5, Maj 1984–oktobar 1985*, prir. Lj. i A. Pekić, Beograd, 2014, 218–219.

28 Опширније о томе: П. Ристановић, *Косовско питање 1974–1989*, Нови Сад–Београд, 2020.

29 Д. Мандић, *„Косовски проблем су створили комунисти": Борислав Пекић и косовско питање*, 205–206.

30 *Исто*, 206.

у саставу Србије, али „фактички и правно, оне су независне колико Ангола или Мозамбик", те је на тај начин Устав из 1974. поделио Србију на „ужу Србију и 'Србију ван себе', појам који више има психијатријски него правни смисао". На крају писма Пекић примећује да су институције на Косову у рукама Албанаца и стога закључује: „Ако опет будем хапшен, желим да ме, као 1948, затварају – сународници. Допуштам да ме на територији Хрватске хапси хрватска, у Словенији словеначка полиција, али не допуштам да ме у мојој земљи Србији хапси – албанска."[31]

Овакав крајње негативан однос према покрајинама Борислав Пекић ће задржати и након што крајем 1989. постане оснивач и први потпредседник Демократске странке. Међутим, иако је бранио право Србије да аутономију покрајина „сведе на разумну меру", истовремено је жестоко критиковао Милошевића због тога што је кризу на Косову злоупотребљавао као кохезиони фактор за очување своје власти и изговор за одуговлачење са расписивањем вишепартијских избора.[32] На тај начин је Пекић, између осталог, указао и на то да национално питање никада не сме угрожавати демократско и обратно, што ће се показати као један од његових кључних политичких ставова.

Политичар

Приликом обнављања парламентарног поретка у Србији, интелектуалци су били појава коју је свака странка желела у својим редовима. Као један од ретких правих дисидената[33], Борислав Пекић је за многе био „српски Хавел".[34] Због тога што је био један од свега неколико опозиционих лидера који никада нису били чланови комунистичке партије, његова биографија је ишла у корист Демократске странке и многима је била разлог више да се прикључе овој странци.[35]

31 *Исто*, 206–207.

32 *Исто*, 207–211.

33 Једно од тумачења овог терминолошког проблема својевремено је изнео и академик Никола Милошевић, који је објашњавао да су многи дисиденти у комунистичкој Југославији заправо били јеретици. „Јеретик је, наиме, онај ко унутар истог идеолошког круга настоји да докаже да је правоверније од оних који држе власт. Дисидент може бити само онај ко је изван тог круга искорачио, или се већ налазио изван њега, као што је то био случај са Бориславом Пекићем." Н. Милошевић, *Пример на који се нико није угледао*, Други о Пекићу, ур. Љ. Пекић, М. Пантић, Београд, 2002, 59.

34 В. Pekić, *Zlatno doba dijaloga*, 391.

35 Интервју аутора са Владетом Јанковићем, 12. маја 2023.

Према *Писму о намерама*, које је усвојено као привремени програм, ДС је истакла да ће се залагати за успостављање вишестраначког система, за политичке и грађанске слободе и права (слобода мисли и изражавања, вероисповести, штампе, окупљања и удруживања), за слободно тржиште и слободно предузетништво, за социјалну правду, равноправност жена и бесплатно образовање, за федерално државно уређење уз сагласност свих народа у Југославији, за равноправност свих федералних јединица и свих народа, за заштиту животне средине, за дезидеологизацију војске и безбедносних служби, за повратак у земљу свих исељеника који то желе, за чланство у Европској заједници и за неутралну и добросуседску спољну политику.[36] Међутим, у странци су се током наредних месеци водили бројни разговори о новом програму, при чему је национално питање било најважније и најкомпликованије. На једном од тих састанака, одржаном 7. јула 1990, Пекић је пред страначким колегама одржао говор у којем је највећу пажњу посветио националном питању. Том приликом је нагласио да ће нови програм бити „много изразитији и, упркос свом демократизму, бескомпромиснији" у одбрани интереса српског народа, „нарочито што се тиче несрећног Косова и Метохије", због чега је неопходно „укидање територијалних аутономија, уз стриктно поштовање грађанских права свих становника који се нису огрешили о законе земље и присуство слободно изабраних представника албанске националне мањине у јединственој и једнодомној Српској народној скупштини". Када је реч о Србима изван Србије и онима у дијаспори, Пекићев став је био да њихове интересе треба бранити „без обзира на будући државни модел Југославије, поготово у случају њеног споразумног ишчезавања".[37] Убрзо је Пекић постао део комисије[38] коју је формирао Главни одбор, а чији је задатак био да дефинише однос Демократске странке према националном питању. У документу под насловом *Национално питање и државно уређење*, комисија је нагласила да се ДС залаже за демократско државно уређење – парламентарну демократију и демократску федерацију: „За парламентарну демократију се залажемо зато што она најбоље јемчи слободу грађана као израз народне суверености, а за демократску федерацију зато што живимо у национално мешовитој држави." Уколико опстанак Југославије буде био доведен у питање тако што би се неки од југословенских народа отцепио, став ДС-а је био да национална

36 *Историја Демократске странке 1989–2009, документи*, прир. К. Николић и др., Београд, 2009, 32–48.

37 *Демократија: лист Демократске странке*, бр. 8/9, 14. јул 1990, 1.

38 Поред Пекића, комисију су чинили и Драгољуб Мићуновић, Војислав Коштуница, Коста Чавошки, Зоран Ђинђић, Никола Милошевић, Александар Петровић, Љубомир Тадић и Слободан Инић.

политика српске државе „мора бити усмерена на то да све територије претежно насељене Србима уђу у састав једне државе". Када је реч о Косову, истакнуто је да се ради о „неразлучивом делу Србије", због чега је требало територијално–политичку аутономију заменити културно–просветном, што би представљало „уобичајно европско демократско решење" статуса албанске и других националних мањина.[39]

У складу са усвојеном страначком стратегијом били су и Пекићеви лични ставови о националном питању. Када је реч о Словенији и Хрватској, Пекић је тамошње политичке промене тумачио као „суверену вољу народа", али је бранио право Срба у Хрватској да траже аутономију уколико се осете угроженим. Надао се да Туђманова власт неће приморати Србе на тако нешто, имајући у виду колико су слични проблеми на Косову и Метохији утицали на државно функционисање Србије. Иако је Босну и Херцеговину сматрао „вештачком творевином", за Пекића су њене границе биле неспорне уколико не дође до оспоравања са неке друге стране, јер „то доводи у питање известан број Срба који живе у БиХ". Када је реч о Македонији, сматрао је да она има будућност само у оквиру Југославије, с обзиром на претензије Бугарске и Албаније на њену територију.[40] Што се тиче спољне политике, Пекић се залагао за одрицање од несврстаности и „афроазијске авантуре". Сматрао је да „улазак у Европу" Југославији пружа велике шансе, због чега је спољну политику требало вратити на „европски Балкан" и усмерити је ка приступању Европској заједници.[41] Поред тога, залагао се и за рестаурацију монархије и као такав је био изабран у чланство Крунског савета престолонаследника Александра Карађорђевића.[42]

Међутим, иако у складу са програмом, такви ставови нису били прихваћени од стране неколицине страначких лидера, пре свега председника Драгољуба Мићуновића и Зорана Ђинђића.[43] Иако је Пекић у странци говорио ретко, а у приватним разговорима увек одмерено и без увреда на било чији рачун, са Ђинђићем је у то време често улазио у оштре полемике. Као неко ко је заговарао идеју да српски народ треба да живи у једној држави без обзира на судбину Југославије, Пекић се није слагао са тадашњим

39 *Историја Демократске странке 1989*–2009, 54–57.

40 В. Pekić, *Zlatno doba dijaloga*, 379–381; isti, *Stope u pesku,* prir. Lj. i A. Pekić, Beograd, 2017, 27.

41 Isti, *Zlatno doba dijaloga*, 404; isti, *Sabrana pisma iz tuđine*, Beograd, 2012, 272; isti, *Stope u pesku*, 242.

42 *Isto*, 252–253; Б. Михајловић Михиз, *Казивања и указивања,* прир. Д. Хамовић, Нови Сад–Београд–Ириг, 2021, 357–358.

43 К. Чавошки, *Чему Демократска странка*, Београд, 2007, 8–9.

Ђинђићевим ставом да нису битне међунационалне границе, већ очување Југославије. Супротно страначком програму, Ђинђић је у *Демократији* писао да, уколико то буде било потребно, треба употребити силу у сламању словеначког и хрватског сепаратизма. „Демократска странка треба да се, свим политичким средствима, бори против стварања независних етничких држава", писао је Ђинђић, да би у истом тексту упутио критику која се истовремено односила на режим, СПО и један део Демократске странке. Наиме, назвао је „политички дефанзивним и малодушним" став Борислава Пекића, Гојка Ђога, Александра Петровића, Косте Чавошког и Николе Милошевића, који су сматрали да не треба оспоравати право Словенцима и Хрватима на самоопредељење, већ да на томе треба инсистирати када је реч о Србима изван Србије.[44] Према сећању Војислава Коштунице, Пекићев говор тела на страначким састанцима је најбоље осликавао колико је полемику са Ђинђићем схватао озбиљно. У тим моментима је знао да се усправи и потом на самоуверен начин аргументује свој став о националном питању.[45]

Пекић је Демократску странку перципирао као странку грађанске деснице, која уз то води рачуна и о социјалним моментима. Одсуство националног предзнака у њеном имену објашњавао је традицијом старих српских странака. Није га имала ни стара, предратна Демократска странка, али је Пекић истицао да то не значи да је била, нити да ће бити анационална.[46] На основу тога се Пекић може посматрати као грађански десничар, али и као умерени националиста који је „родољуб", али не и „шовен". Залагао за одбрану интереса српског народа без обзира на судбину заједничке државе: „Југославију, наравно, нећемо разбијати али више нећемо допустити да она разбија нас."[47] Као неко ко је био убеђени демократа још од ране младости, Пекић је демократију описивао „као најбољи од свих рђавих система, а свакако најподношљивији".[48] Поред тога, сматрао је да сваки демократа истовремено мора бити и антикомуниста. У супротном, то би значило исто што и „бити гурман а не волети јести".[49] Пошто су Србијом и Југославијом владали скоро педесет година, Пекић је комунистима из моралних разлога оспоравао право да траже још један мандат од народа, сматрајући да то могу

44 *Демократија*, бр. 10/11, 3. август 1990, 13; В. Рибић, *Политичка мобилизација у Србији од 1987. до 1992. године*, Београд, 2023, 118–119.

45 Интервју аутора са Војиславом Коштуницом, 26. априла 2024.

46 В. Pekić, *Zlatno doba dijaloga*, 378–381, 473.

47 Isti, *Stope u pesku*, 241.

48 *Isto*, 307.

49 *Демократија*, бр. 3, 14. април 1990, 20.

само оне странке које у наведеном периоду нису постојале.[50] Када је реч о Слободану Милошевићу, Пекић га је доживљавао као аутократу чија политика не гарантује Србији „грађанску, демократску, европску и аутентично српску оријентацију, па тиме ни будућност", поготово не Србима са Косова и из других република.[51] Имајући у виду наведено, сасвим је природно што је Пекић, у политичком смислу, до данас остао најпознатији као неко ко је истицао нераскидиву везу између националног и демократског начела: „Стога, као демократи, никад не допустимо да будемо увучени у вештачку дилему избора између нације и демократије. Јер за демократију је нација њена 'нужна' стварност, за нацију демократија њен 'изабрани' циљ. Демократија и Нација – ДА! Демократија или Нација – НЕ!"[52]

На тај начин, иако се радило о различитим историјским епохама, Пекић се у извесној мери може посматрати као настављач оне политичке традиције чији су носиоци, сваки на свој начин, у 19. веку били Јеврем Грујић, Владимир Јовановић и Светозар Милетић, док су бакљу у првој половини 20. века преузеле личности попут Јована Скерлића, Љубомира Стојановића, Љубомира Давидовића, Јована Жујовића, Јована Цвијића и многих других.[53] У том смислу Пекић је најближи био Милетићу и његовој синтагми „Ми смо Срби и грађани"[54], о чему најбоље сведочи говор који је одржао 12. маја 1990. на Оснивачкој скупштини Демократске омладине: „Лични је морал основа сваке опште политике. Будимо људи, грађани и Срби, али никад ниједну од тих особина, урођених или стечених, не жртвујмо другој. Ко почне са жртвовањем својих врлина – завршава са жртвовањем туђих живота."[55]

Поред националног и демократског начела, у овом говору можемо видети да инсистирање на моралу представља трећи најважнији елемент Пекићевог политичког опредељења. Оно што је у својим дневницима записао по изласку из затвора, Пекић је скоро четири деценије касније поновио у говору одржаном 3. фебруара 1990. на Оснивачкој скупштини Демократске

50 В. Pekić, *Stope u pesku*, 248.

51 Isti, *Zlatno doba dijaloga*, 433–434.

52 *Демократија*, бр. 14, 27. септембар 1990, 16.

53 Опширније о томе: Б. Бешлин, *Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Сремски Карловци–Нови Сад, 2005; *Срби 1903–1914: историја идеја*, прир. М. Ковић, Београд, 2015; Д. Симеуновић, *Историја српске политичке мисли: нови век*, Нови Сад, 2019; Д. Микавица, *Политичка идеологија Светозара Милетића*, Нови Сад, 2006; Ђ. Ђурић, *Српски интелектуалац у политици: политичка биографија Јована Жујовића*, Београд, 2014; Д. Ђорђевић, *Портрети из новије српске историје*, Београд, 1997.

54 Б. Бешлин, *нав. дело*, 401.

55 *Демократија*, бр. 5, 19. мај 1990, 1.

странке: „Вели се да политика не познаје морал као категорију с којом безусловно рачуна у свом праткичном деловању. Признајем да у томе има истине. Али ако га не познаје друштвени систем што га таква политика гради, ако он нема своје моралне основе, своја начела и своје законе на које се сви можемо, с једнаким правима, ослонити, он престаје бити легитиман, чак и ако остаје легалан."[56] Инсистирање на моралу је поново дошло до изражаја у полемикама које је са Ђинђићем водио око начина на које је требало постићи политичке циљеве. Био је то сукоб између два политичка прступа: идеалистичког, који је оличавао Пекић, и макијавелистичког, којим се руководио Ђинђић.[57] Према сведочанству Марка Јанковића, Пекић је „полудео" када му је Ђинђић саопштио „да ће од Демократске странке направити предузеће".[58] Као присталица бојкота због неравноправних изборних услова, Пекић се ни по питању изласка на прве парламентарне изборе није слагао са Ђинђићем, који је у *Демократији* писао да „не треба прогласити бојкот избора, јер то би владајућој странци омогућило да се извуче из клинча и да чека одлуку потплаћених судија око ринга".[59] Такође, Ђинђић је у *Борби* тада писао да је за већински део опозиције довољно „бити против, а таквом апстрактном радикализовању доприносе некадашњи дисиденти, политички аматери који су у опозицију унели слепило за прагматизам и склоност за метафизику", да би у наставку критичким тоном додао: „Ствари треба назвати правим именом: позив на бојкот избора заправо значи позив на грађанску непослушност и побуну."[60] Као својевремено Љубомир Љуба Стојановић,[61] Пекић се може посматрати као ретка појава на српској политичкој сцени коју је красило поштење, идеализам и морална чврстина, иако је то у оба случаја истовремено значило и несланажење у практичној политици.

Поред националног питања, неслагања у врху ДС-а су постојала и око практичног деловања и односа према режиму Слободана Милошевића,

56 *Исто*, бр. 1, 9. март 1990, 1.

57 Према Кости Чавошком, макијавелизам је приступ којим се мање или више руководе скоро сви политичари, али је Ђинђић био једини који то никада није крио. „Зоран Ђинђић је заиста био изузетна појава у политици и можда наш најбољи макијавелистички политичар, који је имао смелости да и у јавности строго раздваја политику од морала." К. Чавошки, *Сећања неуспешног политичара, 3*, Београд, 2022, 484.

58 *MARKO JANKOVIĆ – Evo šta je Đinđić rekao Borislavu Pekiću i šokirao ga*, You Tube, https://www.youtube.com/watch?v=wgU-HP7kd10&t=3227s (приступљено 10. 3. 2025).

59 *Демократија*, бр. 15, 13. октобар 1990, 1.

60 *Борба*, 13–14. октобар 1990, 2.

61 Више у: М. Радојевић, *Љубомир Љуба Стојановић*, Срби 1903–1914: историја идеја, 627–644.

због чега је временом дошло до унутрашње диференцијације на, условно речено, лево и десно крило.[62] Сходно својим уверењима, Пекић је свакако припадао десном, националном крилу странке, које се крајем јула 1992. године издвојило и формирало Демократску странку Србије. Иако је био један од иницијатора, Борислав Пекић није дочекао оснивање странке која је требало да представља отелотворење његових политичких идеала јер га је у томе спречила смрт.[63]

Закључна разматрања

Борислав Пекић по свим критеријумима спада у ред најважнијих српских интелектуалаца у 20. веку. Као такав, истовремено је био и један од најдоследнијих противника комунистичког режима. Од ране младости па до самог краја живота супротстављао му се са национално–демократског становишта, при чему је у младости више инсистирао на борби за демократију и слободу мишљења, да би у зрелом добу све више пажње поклањао борби за интересе народа којем је припадао. Своје ставове је на најзрелији и најсвеобухватнији начин дефинисао и изнео пред крај живота, када је, као потпредседник Демократске странке и потом иницијатор оснивања Демократске странке Србије, инсистирао на синтези националног и демократског начела. Поред тога, у свом политичком деловању константно је исказивао привржености моралу, због чега у политици није имао практичног успеха, али је у извесној мери дао допринос политичкој култури у Срба. Коначно, Пекић је до данас, у политичком смислу, остао препознатљив по максими „Демократија и Нација – ДА! Демократија или Нација – НЕ!", која не само да означава суштину његовог политичког профила, него истовремено представља и идеолошко полазиште за неколико партија које тренутно делују на српској политичкој сцени.

РЕФЕРЕНЦЕ / REFERENCES

Необјављени извори / Unpublished sources

1. Архив Југославије (АЈ) [Arhiv Jugoslavije (AJ)]

- Фонд 837, Кабинет председника Републике [Fond 837, Kabinet predsednika Republike]

62 В. Јанковић, *Природа политичког опредељења Бориславa Пекића*, Морал и демократија, 129–131.

63 П. Протић, *Демократска странка Србије у борби за Србију и демократију у њој*, Искуство државотворне политике: двадесет година Демократске странке Србије, ур. М. Савић, Београд, 2012, 54–57.

2. Интервју аутора са Владетом Јанковићем, Београд, 12. мај 2023. [Intervju autora sa Vladetom Jankovićem, Beograd, 12. maj 2023].
3. Интервју аутора са Војиславом Коштуницом, Београд, 26. април 2024. [Intervju autora sa Vojislavom Koštunicom, Beograd, 26. april 2024].

Објављени извори / Published sources:

1. С. Гајић, *Политичка мисао Бориславa Пекића*, Морал и демократија, прир. М. Вучинић, Београд, 2008, 155–164. [S. Gajić, *Politička misao Borislava Pekića*, Moral i demokratija, prir. M. Vučinić, Beograd, 2008, 155–164].
2. В. Јанковић, *Природа политичког опредељења Бориславa Пекића*, Морал и демократија, прир. М. Вучинић, Београд, 2008, 128–133. [V. Janković, *Priroda političkog opredeljenja Borislava Pekića*, Moral i demokratija, prir. M. Vučinić, Beograd, 2008, 128–133].
3. Б. Михајловић Михиз, *Казивања и указивања,* прир. Драган Хамовић, Нови Сад–Београд–Ириг, 2021. [B. Mihajlović Mihiz, *Kazivanja i ukazivanja*, prir. Dragan Hamović, Novi Sad–Beograd–Irig, 2021].
4. Н. Милошевић, *Пример на који се нико није угледао*, Други о Пекићу, прир. Љ. Пекић, М. Пантић, Београд, 2002, 57–61. [N. Milošević, *Primer na koji se niko nije ugledao*, Drugi o Pekiću, prir. Lj. Pekić, M. Pantić, Beograd, 2002, 57–61].
5. *Историја Демократске странке 1989–2009, документи*, прир. К. Николић и др., Београд, 2009. [*Istorija Demokratske stranke 1989–2009, dokumenti*, prir. K. Nikolić i dr., Beograd, 2009].
6. В. Пекић, *Godine koje su pojeli skakavci: uspomene iz zatvora ili Antropopeja (1948–1954). Knj. 2*, Beograd, 2021.
7. Isti, *Godine koje su pojeli skakavci: uspomene iz Zatvora ili Antropopeja: (1948–1954). Knj. 3*, Beograd, 2022.
8. Isti, *Zlatno doba dijaloga,* prir. Lj. i A. Pekić, Beograd, 2012.
9. Isti, *Život na ledu. 5, Maj 1984–oktobar 1985*, prir. Lj. i A. Pekić, Beograd, 2014.
10. Isti, *Korespondencija kao život. 1, Prepiska sa prijateljima (1965–1990)*, prir. Lj. Pekić, Beograd, 2011.
11. Isti, *Korespondencija kao život. 6, Prepiska s prijateljima i saradnicima*, prir. Lj. i A. Pekić, Beograd, 2019.
12. Isti, *Sabrana pisma iz tuđine*, Beograd, 2012.
13. Isti, *Sentimentalna povest Britanskog carstva*, Beograd, 1993.
14. Isti, *Stope u pesku*, prir. Lj. i A. Pekić, Beograd, 2017.
15. Isti, *Tamo gde loze plaču: eseji, dnevnici*, prir. Lj. i A. Pekić, Beograd, 2014.
16. П. Протић, *Демократска странка Србије у борби за Србију и демократију у њој*, Искуство државотворне политике: двадесет година Демократске странке Србије, ур. М. Савић, Београд, 2012, 54–86. [P. Protić, *Demokratska stranka Srbije u*

borbi za Srbiju i demokratiju u njoj, Iskustvo državotvorne politike: dvadeset godina Demokratske stranke Srbije, ur. M. Savić, Beograd, 2012, 54–86].

17. К. Чавошки, *Сећања неуспешног политичара, 3*, Београд, 2022. [K. Čavoški, *Sećanja neuspešnog političara, 3*, Beograd, 2022].
18. Исти, *Чему Демократска странка*, Београд, 2007. [Isti, *Čemu Demokratska stranka*, Beograd, 2007].

Штампа / Periodicals:

1. *Борба* (1990) [*Borba* (1990)].
2. *Демократија: лист Демократске странке* (1990) [*Demokratija: list Demokratske stranke* (1990)].

Литература / Literature:

1. Б. Бешлин, *Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Сремски Карловци–Нови Сад, 2005. [B. Bešlin, *Evropski uticaji na srpski liberalizam u XIX veku*, Sremski Karlovci–Novi Sad, 2005].
2. Б. Булатовић, *Оклеветана књижевност: идеолошки аспекти у критичком сагледавању српске књижевности и културе крајем 20. и почетком 21. века*, Нови Сад, 2017. [B. Bulatović, *Oklevetana književnost: ideološki aspekti u kritičkom sagledavanju srpske književnosti i kulture krajem 20. i početkom 21. veka*, Novi Sad, 2017].
3. R. Vučetić, *Monopol na istinu: partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*, Beograd, 2016.
4. Д. Ђорђевић, *Портрети из новије српске историје*, Београд, 1997. [D. Đorđević, *Portreti iz novije srpske istorije*, Beograd, 1997].
5. Ђ. Ђурић, *Српски интелектуалац у политици: политичка биографија Јована Жујовића*, Београд, 2014. [Đ. Đurić, *Srpski intelektualac u politici: politička biografija Jovana Žujovića*, Beograd, 2014].
6. С. Јовановић, *Из историје и књижевности I*, Београд, 1991. [S. Jovanović, *Iz istorije i književnosti I*, Beograd, 1991].
7. Д. Мандић, *„Косовски проблем су створили комунисти": Борислав Пекић и косовско питање*, Ми и други кроз визуру Косова и Метохије, тематски зборник научних радова. Књ. 3, Историја и етнологија, ур. Д. Велојић, Ј. Симијановић. Приштина–Лепосавић, 2024, 203–211. [D. Mandić, *„Kosovski problem su stvorili komunisti": Borislav Pekić i kosovsko pitanje*, Mi i drugi kroz vizuru Kosova i Metohije, tematski zbornik naučnih radova. Knj. 3, Istorija i etnologija, ur. D. Velojić, J. Simijanović. Priština–Leposavić, 2024, 203–211].
8. Д. Микавица, *Политичка идеологија Светозара Милетића*, Нови Сад, 2006. [D. Mikavica, *Politička ideologija Svetozara Miletića*, Novi Sad, 2006].

9. Н. Милићевић, *Југословенска власт и српско грађанство 1944–1950*, Београд, 2009. [N. Milićević, *Jugoslovenska vlast i srpsko građanstvo 1944–1950*, Beograd, 2009].
10. Иста, *Приватни живот грађанске породице после 1945.*, Приватни живот код Срба у двадесетом веку, прир. М. Ристовић, Београд, 2007, 445–475. [Ista, *Privatni život građanske porodice posle 1945.*, Privatni život kod Srba u dvadesetom veku, prir. M. Ristović, Beograd, 2007, 445–475].
11. B. Rakić, *„Ja sam svojim ranim radovima hteo da udavim jednu revoluciju": Borislav Pekić 1946–1948.*, Anali Borislava Pekića 1 (2004), 107–142.
12. Isti, *„Da je na mesto sudije i dogmate Elezovića sedeo filosof i skeptik Thomas Hobbes jednako bismo prošli": suđenje i odlazak na robiju*, Anali Borislava Pekića 2 (2005), 159–188.
13. Isti, *„Vrata dokaza koga si tražio otvorena su za tebe": Zatvor u Sremskoj Mitrovici, avgust 1949. – juli 1950.*, Anali Borislava Pekića 3 (2006), 155–190.
14. Isti, *„Ja sam svojim ranim radovima hteo da udavim jednu revoluciju": oslobođenje i prve poratne godine, jesen 1944/ljeto 1946.*, Anali Borislava Pekića 4 (2007), 199–250.
15. Isti, *„Život koji ima svuda svoju širinu, tek kada je izgubi stiče prava da se spušta u dubinu": zatvor u Nišu, juli 1950. – decembar 1953.*, Anali Borislava Pekića 5 (2008), 157–220.
16. В. Рибић, *Политичка мобилизација у Србији од 1987. до 1992. године*, Београд, 2023. [V. Ribić, *Politička mobilizacija u Srbiji od 1987. do 1992. godine*, Beograd, 2023].
17. П. Ристановић, *Косовско питање 1974–1989*, Нови Сад–Београд, 2020. [P. Ristanović, *Kosovsko pitanje 1974–1989*, Novi Sad–Beograd, 2020].
18. С. Селинић, *1968. и југословенски писци: језички сукоб, демонстрације студената и спољнополитички избори*, Право на побуну '68. код нас и у свету: зборник радова са научног скупа одржаног 4. јуна 2018. године, ур. Љ. Димић, В. Г. Павловић, Београд, 2021, 201–218. [S. Selinić, *1968. i jugoslovenski pisci: jezički sukob, demonstracije studenata i spoljnopolitički izbori*, Pravo na pobunu '68. kod nas i u svetu: zbornik radova sa naučnog skupa održanog 4. juna 2018. godine, ur. Lj. Dimić, V. G. Pavlović, Beograd, 2021, 201–218].
19. Исти, *Србија и језички сукоб у Југославији 1967*, Београд, 2017. [Isti, *Srbija i jezički sukob u Jugoslaviji 1967*, Beograd, 2017].
20. Д. Симеуновић, *Историја српске политичке мисли: нови век*, Нови Сад, 2019. [D. Simeunović, *Istorija srpske političke misli: novi vek*, Novi Sad, 2019].
21. *Срби 1903–1914: историја идеја*, прир. М. Ковић, Београд, 2015. [*Srbi 1903-1914: istorija ideja*, prir. M. Ković, Beograd, 2015].
22. С. Цветковић, *Борислав Пекић: живот бунтовника*, Београд, 2020. [S. Cvetković, *Borislav Pekić: život buntovnika*, Beograd, 2020].

Linkovi / Links:

1. *Otimanje o pisce*, Politika, 3. mart 2007, https://www.politika.rs/sr/clanak/22789/Otimanje-o-pisce?fbclid=IwAR0BkjKpDjn6dBpSE6t1toc4_EGugFh-LB_PU5gli5H_qCk9XZf5dk93Tp8 (приступљено 10. 3. 2025).
2. *Otkriven spomenik Borislavu Pekiću*, N1, 2. mart 2016, https://n1info.rs/vesti/a139483-spomenik-borislavu-pekicu-na-cvetnom-trgu/(приступљено 10. 3. 2025).
3. MARKO JANKOVIĆ - *Evo šta je Đinđić rekao Borislavu Pekiću i šokirao ga*, *You Tube*, https://www.youtube.com/watch?v=wgU-HP7kd10&t=3227s (приступљено 10. 3. 2025).
4. *Mural Borislavu Pekiću oskrnavljen natpisom „smrt četnicima"*, Novi Standard, 17. Novembar 2021, https://standard.rs/2021/11/17/mural-borislavu-pekicu-oskrnavljen-natpisom-smrt-cetnicima (приступљено 10. 3. 2025).
5. *Šta je cilj kampanje „Vi ste svet" ambasade SAD*, Novi Standard, 9. decembar 2020, https://standard.rs/2020/12/09/i-smolovic-sta-je-cilj-kampanje-vi-ste-svet-ambasade-sad (приступљено 10. 3. 2025).

"LET'S BE PEOPLE, SERBS AND CITIZENS": POLITICAL PROFILE OF BORISLAV PEKIĆ

Summary:

The well-known Serbian writer Borislav Pekić was involved in politics throughout his life. However, Pekić's political engagement, which lasted from his high school days until the very end of his life, remained in the shadow of his literary work for a reason, which is why a large number of later interpretations have been mostly inaccurate or completely wrong. Therefore, the aim of this paper is to analyze and present Pekić's political affiliation during different periods of his life, starting from the illegal anti-communist organization, the Alliance of Democratic Youth of Yugoslavia, to the Democratic Party and the renewed multi-party system in Serbia. The work was created based on sources in the form of the writer's legacy, archival materials, testimonies of contemporaries and the press, as well as relevant historiographical literature.